

DHV en de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort: Nauw verbonden burenen. Deel II

Wanneer medewerkers van het advies- en ingenieursbureau DHV (naar de oprichters Dwars, Heederik en Verheij) vanuit hun kantoren over de omgeving uitkijken, kijken ze aan een zijde daarvan uit op het bezoekerscentrum van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Het pand van DHV, een van de eerste kantoortuinen van Nederland, is opgetrokken op een stuk grond dat in de Tweede Wereldoorlog behoorde bij het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort. Een historisch feit wat de Stichting en DHV vanuit dit perspectief met elkaar verbindt.

Op vrijdag 18 november bezocht ik met Cees Biezeveld de voorzitter van de Raad van Bestuur, ir. R.G. Campen. Bij die gelegenheid, een ontmoeting tussen burenen, lichtte de heer Campen de keuze toe die leidde tot de bouw van het huidige complex aan Laan 1914. Niet in de laatste plaats kwam die beslissing voort uit de "groengedachte" van de toenmalige directieleden. Dát en onder meer het voor DHV zo kenmerkende maatschappelijk engagement, kwam tot uiting in zijn huisvesting. Bij het bepalen van de inrichting van het pand, kozen de ingenieurs medio 1969 welbewust voor een kantoortuin. Ideeën over een totale integratie van diverse kantoorafdelingen in één landschap ontwikkelden zich tot dan vooral in het buitenland. In Nederland vonden deze denkbeelden pas laat ingang. De rode draad door de ontwerpplannen was dat "samenleven en werken" optimaal geïntegreerd zouden worden.¹⁾ Het open karakter van het gebouw, waarin zoveel mogelijk van natuurlijke materialen gebruik is gemaakt, zet aan tot saamhorigheid en stimuleert het gevoel een gezamenlijke prestatie te leveren. Met de absolute openheid naar buiten en, anderzijds, het doorlopen van het omringende landschap naar binnen, is het ontwerpteam er optimaal in geslaagd om ten opzichte van de maatschappij geen isolement te laten ontstaan buiten dit opmerkelijke gebouw.

Voordien was het bedrijf verdeeld over verschillende locaties. Op den duur twaalf in getal. Voorbij de aanloop en de groei daarna, ging daarmee veel bedrijfsmatige, maar ook menselijke energie verloren. Dat en meer, bepaalde mede de keuze voor een nieuw hoofdkantoor. Eenmaal gereed, werd het gebouw betrokken door alle toenmalige specialismen van het bureau: gezondheidstechniek, verkeerskunde en wegenbouw, gebouwen, recreatie, ruimtelijke ordening, waterbouwkunde, constructies en bebouwingsvraagstukken.²⁾ Steeds vaker ontstond de behoefte om uit deze diversiteit van kennis teams samen te stellen. De naamgevers van DHV zullen op 1 januari 1917 bij de oprichting van de maatschap, de Verenigde Ingenieursbureaux voor Bouw- en Waterbouwkunde, nooit gedacht hebben dat hun onderneming uit zou groeien tot de huidige grootte en zo karakteristiek gehuisvest zou zijn.

Het ingenieursbureau DHV, een fusie tussen het bureau van ir. Heederik en dat van de ingenieurs Dwars, Groothoff en Verhey, startte bescheiden.³⁾ In één enkele kamer van de Haagse woning van ir. Verheij in de Van Beverningkstraat Na enkele maanden verhuisde het team van twee tekenaars en een secretaresse naar het huis met de 42 ramen aan de Anthonie Duyckstraat, hoek Frankenslag, waarin ir. A.W.C. Dwars kwam te wonen. Op de tweede etage was één kamer voor de 'bazen' en twee andere voor de tekenaars en de secretaresse. Het bureau was vanaf het begin ruim voorzien van opdrachten. In de beginjaren stonden de werkzaamheden vooral in het teken van de strijd tegen het water. In januari en december 1916 raakten de dijken in Noord-Holland en West-Friesland door zware storm ernstig beschadigd.

Naar Amersfoort

De huisvesting in de Haagse Anthonie Duyckstraat was niet ideaal. Toen het huurcontract niet verlengd werd, moest elders onderdak worden gezocht. De firmanten kozen voor Amersfoort en op 26 april 1920 verhuisde DHV naar die centraal gelegen plaats in Midden-Nederland. Aanvankelijk vestigde het bedrijf zich op de Grootte Koppel 10, maar in 1928 verhuisde het naar een villa aan de Tesselschadelaan 4. De groei van DHV zette gestaag door en in 1933 telde het team zo'n 25 medewerkers. In de crisistijd, ook voor het ingenieursbureau een moeilijke periode, gunde de Provinciale Geldersche Electriciteits Maatschappij de onderneming een belangrijke opdracht: de bouw van een nieuwe centrale in Nijmegen. Tot die na bijna drie jaar was voltooid, was ongeveer de helft van alle tekenaars met deze order bezig. Met de order was uiteindelijk 4 ½ miljoen gulden gemoeid. De grootste uit de vooroorlogse geschiedenis van DHV.

De Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog werd voor DHV opnieuw een schrale tijd. Het ingenieursbureau was gedurende die periode gevestigd in de villa aan de Tesselschadelaan. Al in augustus 1940 vroeg het Rijksbureau voor de Voedsel-Voorziening in Oorlogstijd aan het ingenieursbureau plannen te ontwerpen voor een 'centrale keuken' op het Grootte Visserijplein in Rotterdam. Nadat op 19 september met de bouw was begonnen, werd het nog geen twee maanden later - op 15 november - opgeleverd. Naarmate de oorlog vorderde werd de voedselvoorziening steeds problematischer en voorzag het in een behoefte. De bouw van centrale keukens - en de betrokkenheid daarbij van DHV - werd geprolongeerd en voorzag het

bureau van een belangrijke opdrachtenstroom. Onverdeeld dankbaar was de bezetter overigens niet. Om te voorkomen dat argeloze medewerkers op weg naar hun werk zouden worden opgepakt, verkenden secretaresses van het bedrijf 's morgens vroeg een aantal vaste routes om te zien of er niet toevallig controles of een razzia werd gehouden of voorbereid. Via deze vaste en veilige routes ging het personeel - zo'n veertig mensen - naar het werk. Wanneer er een enkele maal alarm werd gegeven, verdween iedereen spoorloos naar huis of een schuilplaats. Niet altijd hoefde iedereen weg. In zo'n geval kwam de directeur langs de bureaus en tekentafels, en zei: 'jij, en jij en jij en jij moeten onmiddellijk verdwijnen'. Verder zei hij niets. Uit veiligheidsoverwegingen, want Verhey had veel connecties en wist veel. Maar het was levensgevaarlijk om daar erg openhartig over te zijn." Op een dag kwam Verhey gehaast langsgeliefst bij alle mannelijke DHV-medewerkers en riep ze toe: "Maak dat je wegkomt!" Zowel die medewerkers, als Verhey zelf hadden nog geluk gehad. De medewerkers omdat ze op tijd werden gewaarschuwd voor de razzia, waarbij de Duitsers zochten naar geschikte arbeidskrachten voor hun industrie. En Verhey omdat hij tenminste nog in het gelukkige bezit was van een fiets.⁴⁾

Villa De Kalkweg

Lange tijd na afloop van de oorlog betrof de directie van DHV de villa De Kalkweg aan Laan 1914. Na verloop van tijd bleek welke tragedie zich tijdens de oorlog in de villa had afgespeeld. Vlak voor het einde daarvan werd villa De Kalkweg gevorderd door een van oorsprong Arnhems SD-commando onder leiding van Ludwig Heinemann. Nadat deze SD-eenheid uit Arnhem verdreven was, zaaide het overal dood en terreur. Toen ook Harskamp door de Canadezen was ingenomen, verzamelden de SD-ers (vrijwel allemaal Nederlanders) zich in Amersfoort. Op 19 april 1945 arresteerde het commando van Heinemann de Amersfoortse politiemans kapitein G.N. van Asperen, lid van de NSB en de SS en op dat moment eveneens plaatsvervangend commissaris. Van Asperen werd overgebracht naar De Kalkweg. Niet veel later kreeg Van Asperen gezelschap van de eveneens gearresteerde en mishandelde broers Nicolaas Waalewijn en Arien Gorter. Nog diezelfde nacht werden de net als zichzelf zwaar mishandelde vader en zoon Van 't Eind bij hen gevoegd. In de vroege ochtend van 21 april kregen de vijf mannen in de kelder gezelschap van de heer P.J. Rogaar en zijn procuratiehouder G. Jonkman. Van Asperen werd op 22 april vrijgelaten. Een dag later werden de andere gevangenen, zonder vorm van proces, gefusilleerd.⁵⁾

Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort

In dezelfde periode waarin DHV haar eerste ontwerpdracht voor een 'centrale keuken' verwierf, augustus 1940, werd even buiten Amersfoort het oorspronkelijke Nederlandse mobilisatiekamp De Boskamp door de bezetter in beslag genomen. Het barakkenkamp aan Laan 1914, dat in de mobilisatietijd voor Nederlandse militairen was gebouwd, werd aanvankelijk door de Duitse Wehrmacht gebruikt. In het voorjaar 1941 begon de SD het barakkencomplex in te richten als concentratiekamp. Toen de illegaliteit groeide, werden de Duitse acties daartegen steeds gerichter uitgevoerd. Hierdoor werden zoveel personen gearresteerd, dat de ruimte in de justitiële inrichtingen te beperkt bleek. Om die reden besloot de leiding van de Sipo/SD in Nederland een gevangenenkamp te stichten. Eerst gebruikten de Duitsers voor niet elders te plaatsen gevangenen het bestaande barakkencomplex in Schoorl.⁶⁾ Toen in 1941 werd besloten om op een geschiktere plaats een ander gevangenenkamp in te richten, viel de keuze op het barakkenkamp De Boskamp.⁷⁾ Nadat het kamp daarvoor geschikt was gemaakt, werden er door de Sicherheitsdienst mensen gevangen gezet. Op maandag 18 augustus 1941 arriveerde de eerste groep van 195, vooral communistische gevangenen uit Schoorl.⁸⁾ Kamp Amersfoort kreeg de bestemming van Polizeiliches Durchgangslager en werd aangeduid als Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort. Hoewel er honger werd geleden en de gevangenen in een angstwekkend tempo vermagerden, mochten ze aanvankelijk geen voedselpakketten ontvangen. In 1943 werd het kamp aanzienlijk uitgebreid tot zo'n 4.000 slaapplekken. Van januari tot maart 1943 werden de gevangenen naar Vught overgebracht, waarna het Amersfoortse kamp in april 1943 weer in gebruik werd genomen. Vanaf toen was de officiële naam 'Erweitertes Polizeifängnis'.⁹⁾ Nadat in april 1945 de Canadezen hun offensief aan de oostzijde van de IJssel startten, werd het kamp op 19 april 1945 door kampcommandant K.P. Berg en zijn staf overgegeven aan het Rode Kruis. Na de capitulatie van de bezetter op 5 mei 1945 werden de nog aanwezige gevangenen voorzien van een Rode Kruispaspoort en konden zij het kamp na 7 mei 1945 (na de komst van de geallieerde troepen) verlaten.¹⁰⁾ Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort, Kamp Amersfoort. Een plaats die historisch gezien zo'n roemruchte bestemming opgedrongen kreeg en waarop heden ten dage de gedenkplaats is gevestigd, het hoofdkantoor van DHV is opgetrokken en leden van de golfclub op hun deel daarvan hun sport bedrijven

Mozes Manheim

Mozes Manheim was een van de DHV-ers van het eerste uur. Toen de multinational in januari 1942 haar 25-jarig bestaan vierde, had hij zijn 40-jarig dienstjubileum al achter de rug. Als geboren en getogen Rotterdammer trad hij twee maanden voor zijn 15e verjaardag in dienst bij bureau Schotel, een rechtsvoorganger van DHV. In 1930 volgde hij ir H.A. Heederik naar Amersfoort, alwaar hij in april 1937 zijn 40-jarig jubileum vierde. Tijdens de oorlog werd hij samen met zijn vrouw gedwongen Amersfoort te verruilen voor Amsterdam. Daar verhuisden ze van adres naar adres tot zij

tijdens een razzia werden opgepakt en in de zomer van 1943 aan hun laatste reis begonnen.¹¹⁾ Bestemming: vernietigingskamp Sobibor.

Enkele jaren geleden maakte zijn kleindochter Jetje Froukje Manheim een stedenreis naar Praag. Die gelegenheid benutte zij om ook een bezoek te brengen aan het nabij gelegen Theresienstadt. Daar kwamen alle in haar sluimerende vragen over haar grootouders naar boven. Haar vader had de herinneringen aan vroeger zo diep weggestopt, dat hij zijn dochter niet zo veel meer kon vertellen. Ook was er niets concreets meer aanwezig om de herinnering aan haar grootouders nieuw leven in te blazen, zelfs geen foto van de man die voor zijn kleindochter natuurlijk veel meer was dan een DHV-medewerker. Een grootvader die door zijn kleinkind nooit gekend is. Een grootvader waarover met haar nooit gesproken werd. Dat geldt ook voor haar grootmoeder, naar wie zij vernoemd is. Ook bij Jetje Froukje werd, net als bij zovelen, het verleden afgedekt met stilzwijgen.

Toen mevrouw Manheim de behoefte voelde om aan de haar bekende feitelijke informatie wat meer persoonlijke gegevens toe te voegen, benaderde zij DHV, de vroegere werkgever van haar grootvader. Er bleek een schat aan informatie bewaard te zijn en het Historisch Genootschap van DHV nodigde mevrouw Manheim met haar vader uit voor een bezoek. Dat vond plaats op 1 maart 2000. Het werd een emotioneel moment. Er bleek nog een personeelsfoto te bestaan, gemaakt tijdens de viering van het 25-jarig jubileum, waarop ook haar grootvader staat. In het jubileumboek dat bij die gelegenheid is uitgegeven, heeft ook Mozes Manheim een bijdrage geschreven, en daarbij zit een pasfoto van hem.¹²⁾ Een foto die zij tot dan zo miste.

Het bezoek aan DHV opende een nieuwe wereld voor mevrouw Manheim. Sinds die dag is haar grootvader tastbaar geworden. Ze kan zich vanaf toen voorstellen wat hij voelde bij het 25-jarig jubileum van de onderneming. De blijdschap voor het bedrijf waaraan hij met hart en ziel verbonden was, gekoppeld aan de bezwaardheid van zijn gemoed, bij het besef dat hij als Joodse burger in een omgeving verkeerde, waarin het net zich steeds verder sloot. De laatste woorden op de personeelskaart van Mozes Manheim die nog bewaard is gebleven, zijn: `vertrokken naar ? - 30 mei 1943. Zijn collega Van Vliet zag Mozes Manheim afscheid van zijn collega's nemen en naar huis gaan. Het behoeft geen betoog dat mevrouw Manheim het Historisch Genootschap DHV, en allen die daaraan bijdroegen, zeer dankbaar is voor alle extra informatie die haar werd verstrekt.¹³⁾

DHV na de oorlog

Na afloop van de oorlog braken er jaren aan van wederopbouw. Het personeelsbestand van DHV groeide van zo'n 50 naar 250 medewerkers, die indertijd werkten aan electriciteitscentrales, fabrieken, kanaliseringwerk, rioleringswerken en zuiveringsinstallaties. Kortom, er was werk te over en DHV groeide als kool. Ondanks de grote werkdruk maakt de directie zich zorgen dat Nederland na de wederopbouw wel eens 'af' zou kunnen zijn. De blik wordt dan ook over de grens gericht. Rond 1957 gaat de vlag uit; de eerste buitenlandse opdracht - in Syrië - is binnen! Een bijzondere relatie had DHV met de bierbrouwerij Heineken. De brouwer kwam voortdurend met opdrachten die het bedrijf een zekere continuïteit verschafften. Lange tijd was "Heineken's Bierbrouwerij Maatschappij" een steunpilaar van DHV. Heineken was - en vond zichzelf - in de eerste plaats bierbrouwer en richtte zijn aandacht vooral op de `core business`. De opzet van bedrijfsonderdelen als een bottelarij, een verpakkingshal en bijvoorbeeld een wasserij besteedde hij om die reden maar al te graag aan DHV uit, die daarom lange tijd het vaste ingenieursbureau van Heineken was. Er waren tijden dat ongeveer 10% van het DHV-personeel aan Heineken-opdrachten werkte. DHV bleef sterk groeien en in 1970 telde het bedrijf circa 600 medewerkers. Talrijke discussies en de democratisering bij DHV weerspiegelen de veranderingen in de samenleving. De tijdgeest komt duidelijk tot uitdrukking in het nieuwe hoofdkantoor, waarvan de kantoortuinen symbool staan voor openheid en gelijkheid. Dit zien we ook terug in de inrichting van de werkruimtes. Alles is in opzet gelijk ingericht.

Het ontwerp voor de nieuwbouw is opmerkelijk. Door de enorme raamvlakken vloeien interieur en exterieur in elkaar over. Alles wat kan bijdragen aan een optimaal milieu is ingebracht: airconditioning, akoestiek, stofafzuiging, licht en zo meer. Aan de omgeving van het gebouw, de "buitentuin", is veel zorg besteed. In feite is het een cultivering van het geaccidenteerde stuk bos dat als bouwterrein diende. De buitenpartij werd bewust zo aangelegd om te laten zien hoe milieu kan worden gecreëerd. Echte bakstenen sieren de horizontale en glooiende bestratingen. Het geheel was een levensgroot experiment, waarin de ontwerpers geloofden. Hun visie bleek hun gelijk. Nu de mensen erin werken, zie je dat ze deelnemen aan iets, waar niemand buitengeplaatst wordt. Architect Zuiderhoek:¹⁴⁾ "Je zit niet meer alleen in een hokje, kunt tegen elkaar aanleunen als je dreigt uit te glijden. Er wordt meer gekletst, maar dit komt het werk ten goede: het werk overigens niet alleen, ook de mensen. Het is een soort van veredelingsproces, de mens wordt wezenlijk meer ingeschoteld als een geïntegreerd deel van het milieu." Hierna brak een nieuwe succesvolle periode aan voor het advies- en ingenieursbureau.¹⁵⁾

Een helpende hand voor Kamp Amersfoort

Een DHV-er die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor de gedenkplaats, is ir. Tanne van Nispen. Hij werd in 1999 benaderd door Cees Biezeveld en er ontstond al snel een persoonlijke band en betrokkenheid. De reactie van Tanne kwam

voort uit een persoonlijke motivatie: het verleden mag niet worden vergeten! Nu deed het aloude gezegde opgeld: 'Beter een goede buur dan een verre vriend'. Om die reden stapte Tanne - op persoonlijke titel - in 1999 in de initiatiefgroep, waaruit later de stichting is voortgekomen voor het behoud van Kamp Amersfoort. Met zijn organisatietalent en contacten, een grote behoefte in die periode, vulde Tanne zijn specifieke inbreng in.

Een van de eerste dingen die de initiatiefgroep te doen stond, was het redden van de twee grote muurschilderingen in het kantoorje, en wat daar weer van over was. De schilderingen werden gemaakt door een onbekende gevangene en beelden het leven in het kamp uit.¹⁶ Een stukje historisch erfgoed, dat door vochtproblemen helemaal verloren dreigde te gaan. Met de expertise die Tanne intern bij DHV verzamelde, werd de klus, in dit geval één zonder dossiernummer en bijbehorende urenverantwoording, met succes geklaard. De muurschilderingen werden gerestaureerd. Om deze muur is uiteindelijk het prachtige koperen gebouwtje gekomen. Doordat de dreigende teloorgang in de publiciteit kwam, ontstond een sneeuwbaaleffect en Cees Biezeveld zorgde voor Kamervragen. De betrokken gemeenten, met name Amersfoort en Leusden, gingen overstag en tastten flink in de buidel. Het ministerie van VWS bleef nog even terzijde.

Erkenning

Op 19 april wordt jaarlijks herdacht dat kampcommandant Berg de leiding van het kamp overdroeg aan Loes van Overeem. Zij bezorgde namens het Rode Kruis gevangenen eten en redde tussen 1944 – 1945 velen het leven. Tijdens de herdenking in 2000 werd het nieuwe gebouw officieel in gebruik genomen. Ir. Tanne van Nispen, die op deze dag zijn taak als voltooid beschouwde, zag toen hoe dankbaar de oud-gevangenen en hun nabestaanden daarvoor waren. Eindelijk was er een plek om te herdenken. Niet alleen dat heeft een enorme therapeutische waarde, maar ook het feit dat er in de loop der jaren veel meer erkenning is gekomen voor de barre omstandigheden in het kamp. In het boek van Geraldine von Frijtag, getiteld 'Kamp Amersfoort', dat tot stand kwam op initiatief van de gemeente Amersfoort met adhesie van Leusden, staat te lezen hoe er in het doorgangskamp tussen 1941 en 1945 circa 35.000 mensen als beesten zijn behandeld en 20.000 van hen op transport zijn gesteld.¹⁷ Niemand weet precies hoeveel mensen op deze plek zijn omgebracht. Het moeten er honderden zijn. Gedood, of bezwaken van honger, kou, ziekte of angst. Veel omgekomen kampgevangenen werden herbegraven op de Amersfoortse begraafplaats Rusthof. Tot lang, heel lang na de oorlog heeft niemand zich iets van deze plek echt aangetrokken. Het was gewoon een verwaarloosde boel. "Kamp Amersfoort: weggemoffeld, onteerd en vergeten, schreef de Amersfoortse Courant in 1999". Het boek van Geraldine von Frijtag was voor veel mensen nog een soort 'bevrijding' achteraf. Ze kunnen er nu openlijker over praten, zonder de vooroordelen die lang hebben bestaan, dat het in Kamp Amersfoort allemaal wel was meegevallen. Het heeft lang geduurd, maar met de voltooiing van het bezoekerscentrum is er een gedenkplaats ontstaan, die respect verdient. In een paar jaar tijd is er enorm veel ten goede gekeerd. Het tijdloze monument dat de gedenkplaats met al haar facetten is, is de nagedachtenis voor zoveel slachtoffers waardig.

Maatschappelijk ondernemen

In zijn missie spreekt DHV zich uit voor het duurzaam inrichten van de samenleving. Dat brengt een maatschappelijke verantwoordelijkheid met zich mee. Integriteit, zorgvuldigheid en respect voor alle betrokkenen bij een project staan centraal. Daarnaast heeft de onderneming een belangrijke verantwoordelijkheid naar haar medewerkers. Binnen de organisatie hebben zij een centrale rol en worden alle activiteiten door hen gedragen. Het bereiken van doelstellingen wordt dan ook in hoge mate bepaald door hun inzet en kwaliteit. Door het beste van zichzelf te bieden, streeft DHV ernaar de beste mensen aan te trekken en aan zich te binden. Het beleid voor maatschappelijk verantwoord ondernemen is geëxpliciteerd in een aantal focusgebieden: integriteit, duurzame innovaties, duurzame bedrijfsvoering en maatschappelijk betrokken ondernemen. Een goed voorbeeld daarvan is de manier waarop in Zuid-Afrika binnen het kader van projecten wordt gewerkt met het begrip Community Development. In deze, mede door Stewart Scott (65% DHV) ontwikkelde aanpak, worden grotere projecten teruggebracht tot kleinere onderdelen, die door de plaatselijke bevolking kunnen worden uitgevoerd. Daarmee wordt niet alleen de lokale economie versterkt, maar worden aldoende ook voorwaarden geschapen die in brede zin bijdragen aan maatschappelijke veranderingsprocessen.

Maatschappelijke verantwoordelijkheid dragen is maatschappelijk betrokken ondernemen. Als uiting daarvan zetten medewerkers op vrijwillige basis ook hun expertise in. Een aantal projecten gaat in samenwerking met Matchpoint Maatschappelijk Ondernemen van de stichting Ravelijn in Amersfoort, waar DHV sociaal aandeelhouder van is. Zo keert alles weer en langs de leidraad van verantwoordelijkheid, loyaliteit en geweten.

De Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort

De Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort werd op 28 maart 2000 officieel opgericht. Op 18 april van dat jaar, dit in verband met de Joodse Pascha, werd er na de herdenking uitgeweken naar de Stadshal De Flint.¹⁸ Daar was die dag 's avonds in besloten kring een reünie georganiseerd en werd voor het eerst een lezing gehouden. Dat gebeurde in de achteraf bezien te kleine zaal van de naastgelegen politieopleiding. In 2001 werd voor het eerst uitgeweken naar de grote hal in het

hoofdkantoor van het naastgelegen DHV. Met welwillende medewerking van DHV zijn vanaf toen de avondlezingen en bijeenkomsten daar steeds gebleven. Ir. Campen: "DHV is zich altijd zeer bewust geweest van de historie van het kamp en eveneens van de gevoeligheden die daaromheen leven en bestaan. Wij beschouwen het als een eer onze medewerking aan de herdenkingen te mogen verlenen."

Al in 2002 ontving de Stichting de Afas Aanmoedigingsprijs.¹⁹ In 2003 doneerde het Ministerie van VWS veel geld voor het bezoekerscentrum. Zelf bracht de Stichting 170.000 euro bijeen. In 2005 werd de regionale architectuurprijs toegekend. Cees Biezeveld: "De mooiste prijs die ik kan bedenken, is het functioneren van de gedenkplaats." Toen de donatie in datzelfde jaar een feit was, gaf de Stichting aan het architectenbureau Inbo Architecten bna, Woudenberg, de opdracht een bezoekerscentrum te ontwerpen.²⁰ De architecten Peter van Woerkom en Erik Seur namen met hun team de opdracht onder hun hoede en werkten die uit. Zij kwamen tot de overtuiging dat hier 'geen gebouw' moest worden neergezet. Hun uitgangspunt was dat iedere toevoeging aan deze bijzondere plek in principe teveel zou zijn. Het pand moest als het ware opgaan in het glooiende landschap. Hiervoor tekende de Amersfoortse tuinarchitect Haver Droeze.²¹ De ontwerpers zijn volkomen in hun opzet geslaagd. Nog hetzelfde jaar startte het Amersfoortse aannemingsbedrijf Van Hoogevest O&R met de bouw van het bezoekerscentrum.²² Ook DHV was daarbij met het maken van technische berekeningen betrokken. Een jaar later, op 19 april 2004, werd het plechtig geopend door de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, mevrouw Clémence Ross - van Dorp. Voorafgaand aan en tijdens de herdenking was het gebouw nog niet toegankelijk en werd het evenals de gedenkplaats zelf, gesloten gehouden. Na het defilé langs het beeld 'De Stenen Man' werd iedereen op weg voor een informele samenkomst naar de gebouwen van de DHV-groep, door het nieuwe gebouw geleid. Bij die gelegenheid kon men zien welke veranderingen zich op de gedenkplaats en naaste omgeving hadden voltrokken. De inbreng van DHV als gastheer was onmisbaar. Zoals eerder was te lezen: "Een goede buur is beter dan een verre vriend." "Buurman DHV is dat." Rondom de herdenkingen in 2005 vonden bij DHV vier afzonderlijke bijeenkomsten plaats van de Stichting. Vanaf deze plaats wil zij daarom dan ook een woord van dank uitspreken.

Het bezoekerscentrum

Vanaf de toegangsweg vallen meteen de treffende hoekige lijnen op. Aan een kant in de roestkleurige ijzeren wanden smalle glazen ramen. Aan de voorzijde, met daarin de ingang, deels een grote glazen wand. Hoe ook, alles van het gebouw en daaromheen, grote én kleine vlakken, ieder in detail, minimalistisch, aanwezig en ook niet, veel lijkt schijnbaar in zichzelf gekeerd. Hoe treffend ook, door de eenvoud overheerst geen enkele vorm. Het geheel van zo'n 300 m² is opgetrokken uit cortenstaal, beton en glas: tijdloos, onbewerkt en onverwoestbaar. Het dak is begroeid en gaat op in de omgeving. Het is de beslotenheid en stilte, waardoor de plek zich symboliseert. Een plaats van bezinning en tijdloosheid. In alles eenvoud. Niets leidt af, niets is zomaar, alles vult het geheel en spreekt z'n eigen taal. Woorden. Uitgesproken en verzwegen woorden, soms enkel maar een gebaar of een blik, hoe dan ook een tast, brengen iedereen terug naar de essentie. Voor een uitstervende groep zijn het feitelijke herinneringen, voor een aantal onder hen een waan. Voor anderen slechts een voorstelling en verbeelding. Meer kan het nooit wezen, al ontgrondde het menig leven. In herinneringen, vragen en antwoorden gaan veel woorden op. Wat het ook is, niets is zomaar. Maar, wat kan je wanneer dan ook uitduiden in woorden, als daar een leven lang te kort voor is.

De gedenkplaats is er een voor alle oud-gevangenen. Joden, communisten, Jehova's getuigen, zwarthandelaren, homo's, zigeuners, verzetsmensen of gewoon strafgevangenen, maar ook Duitsers. Met het herdenken wordt de geschiedenis in stand gehouden en blijft de les uit het verleden actueel. Omdat het belangrijk is dat kinderen weten welke verschrikkingen zich hier destijds hebben afgespeeld, is er lesmateriaal voor basis- en middelbare scholen ontwikkeld.²³ Ook worden er mensen ontvangen die voor een uniformdragend beroep kiezen.²⁴ Wanneer jonge mensen dat doen, moeten ze beseffen dat hun beroepskeuze dilemma's met zich meebrengt en hen tot taken verplicht, die in een burgerberoep aan hen voorbij zouden gaan. Binnen het hiërarchisch systeem waarin zij dienen, hebben leden van de krijgsmacht, de marechaussee of de politie ieder een eigen verantwoordelijkheid, waarin keuzen en beslissingen altijd te maken hebben met mensenrechten.²⁵ Uniformdragende hebben hun eigen specifieke taken, verantwoordelijkheden, plichten én rechten. Dat verplicht hen na te denken over hun rol in de samenleving. Dát en meer belichten is een van de nieuwe taken waarvoor de Stichting zich sterk maakt. Er is een nauwe samenwerking met het Militaire Vormingscentrum Huize Beukbergen.

In de missie

Verantwoordelijkheid, loyaliteit en geweten. In haar missie spreekt de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort zich eveneens uit voor het duurzaam inrichten van de samenleving. Zij doet dit door een beroep te doen op ieders eigen verantwoordelijkheid, met een appèl op medemenselijkheid en waar dat past of verwacht wordt, bezoekers aan te spreken op hun eigen mogelijkheden. Dit, in de hoop dat haar activiteiten invloed hebben op individuen of groepen uit de maatschappij. Een wereld in beweging. Aldoor. Lessen uit het verleden. Verleden - Heden - Toekomst. Wat achter ons ligt is gebeurd, is dan historie. Al is het één minuut geleden. Daaraan voorbij zet de toekomst mensen aan het denken. Wanneer

het ook was of zal wezen. Verwachtingen, hoop en bede zijn van alle tijden. Maar waarop ook wordt gehoopt, naar verlangd, of naar uitgekeken, hoe vast kunnen we daar op rekenen? Hoe vast mogen we daar op rekenen? Wie kunnen we daarop aanspreken? Zijn wij zelf niet de rentmeester van het geheel? Mensen, ze gaan voorbij, jonge en oude. Voorbij is over en uit.

Of niet?

© januari 2006 karel kreuning

Eindnoten artikel DHV- Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort

- 1) Het ontwerp en de realisatie van de ontwerpplannen was in handen van het eigen bouwteam van het ingenieursbureau, architect Zuiderhoek, het Aukoestisch Adviesbureau ir. V.M. A Peutz en een aantal andere deskundigen.
- 2) Anno 2005: DHV verleent diensten en biedt duurzame oplossingen aan in de markten: Mobiliteit, Bouw en Industrie, Water, Luchthavens en Ruimtelijke Inrichting en Milieu. Bij de onderneming werken 3.800 professionals vanuit een maatschappelijke betrokkenheid aan innovatieve concepten op het gebied van consultancy en engineering. De onderneming, die wereldwijd actief is via een netwerk van vestigingen in bijna 30 landen, vaak met meerdere vestigingen per land, zet internationaal de toon. Wereldwijd is via een hecht kennisnetwerk erkende expertise beschikbaar voor klanten in de publieke en de private sector. DHV hanteert zeven kernwaarden, Integriteit, topexpertise, respect en vertrouwen, loyaliteit, initiatief, klantgerichtheid en resultaatgerichtheid. Deze vormen voor de DHV-professionals de leidraad bij het nemen van verantwoordelijkheid, het maken van keuzes en het ingaan op de vragen van stakeholders. In de home-markets biedt DHV een breed pakket van diensten aan. De belangrijkste home-markets zijn: Canada, China, India, Nederland, Polen, Portugal en Zuid-Afrika.
- 3) In de jaren die volgen ontwikkelen de Vereenigde Ingenieursbureaus zich voorspoedig onder verschillende benamingen. De letters DHV, afkomstig van de namen Dwars, Heederik en Verhey (Groothoff verlaat juli 1917 de maatschap), zouden steeds herkenbaar blijven.
- 4) Bronvermelding: De Adviseur, Jaargang 17, nr.2, 1992
- 5) Bron: Amersfoort 40-45, J.L. Bloemhof, 2005 Uitgeverij Bekking & Blitz Amersfoort, ISBN 90 6109 5840
- 6) Tijdens de mobilisatie werden in Amersfoort barakkenkampen geplaatst. In 1939 was hier het 16e Regiment Infanterie gelegerd. Na de inval van het Duitse leger op 10 mei 1940 werd snel duidelijk dat het Nederlandse leger geen stand kon houden. In het voorjaar van 1941 begon de SS het barakkencomplex in te richten als concentratiekamp. In 1940 had het nog gediend als onderkomen van gemobiliseerde Nederlandse militairen en na de bezetting voor legering van de Duitse Wehrmacht.
- 7) De Boskamp was in 1939 opgericht voor infanterie-eenheden die op de Leuserhei gingen oefenen.
- 8) Er werden doorgaans kleine groepjes gevangenen binnengebracht. Daarentegen werden maandagnacht regelmatig gevangenen onder bewaking van de Sicherheitspolizei (de Grüne) in een mars van drie kwartier naar het Amersfoortse station gebracht. Vandaar werden zij om 08.15 uur in houten coupérijtuigen via Hengelo naar Duitsland afgevoerd.
- 9) In april 1943 nemen de Duitsers kamp Amersfoort weer in gebruik. Van september 1944 tot maart 1945 zijn er vier grote transporten van het kamp naar Neuengamme. Het betreft in totaal 3082 gevangenen. In deze periode vervoert de SD ook ongeveer 260 gevangenen uit Groningen, Assen, Apeldoorn en Doetinchem rechtstreeks naar Neuengamme.
- 10) Na de bevrijding werden NSB'ers en collaborateurs opgepakt. Al spoedig zaten er 2.500 mannen en 1.000 vrouwen en kinderen gevangen in Amersfoort. Het rapport *Kampvoestanden* van dr. Van der Vaart Smit maakt melding van mishandelingen waaraan politieke verdachten hebben blootgestaan: 'De mishandelingen en folteringen na mei 1945, waar duizenden personen aan waren blootgesteld, waren geen 'spontane reacties' van volksgenoten op de jarenlange onderdrukking, maar waren handelingen van misdadigers.'
- 11) Al voor de oorlog duidde Hitler in zijn boek "Mein Kampf" op de plannen die hij had met de Joden, Sinti, Roma, homoseksuelen en Jehova's getuigen. Na de capitulatie werden in ons land de rechten van deze groepen sterk ingeperkt. In het najaar van 1940 begon de bezetter onze Joodse landgenoten stelselmatig te isoleren en te boycotten in onze samenleving. Per 23 november van dat jaar moest de NS op last van de bezetter haar Joodse medewerkers ontslaan. Voor het grootste deel betrof het NS'ers van de standplaatsen Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. In 1941 begonnen de vervolgingen tegen genoemde bevolkingsgroepen. Op zaterdag 22 en zondag 23 februari 1941 werden in Amsterdam de eerste razzia's op Joden georganiseerd. Het protest daartegen werd gevoerd van 25 tot 28 februari, de z.g. februaristaking. Als represaille pakten de Duitsers 389 Joden op, voerden ze af naar Schoorl, waarna ze per trein naar Buchenwald werden getransporteerd. Op woensdag 11 juni 1941 worden in Amsterdam tijdens razzia's 300 Joden opgepakt en direct naar Mauthausen afgevoerd. En zo gaat het door. De treintransporten gaan direct door naar Duitse kampen of via kamp Westerbork. Op 20 januari 1942 is de Wannsee-conferentie, waar verschillende Duitse instanties het verdere verloop van de 'Endlösung der Judenfrage', coördineren, de definitieve oplossing voor het zogenaamde Jodenvraagstuk door de vernietiging van de Joden in Europa. In de nacht van dinsdag 14 juli 1942 startten in Amsterdam grote razzia's. Het begin van de uitvoering van de 'Endlösung der Judenfrage' in Nederland. In deze periode moeten Joden zichzelf voor transport melden bij de stations, waar treinen gereed staan om hen af te voeren naar Kamp Westerbork. Uit het hele land worden Joden daarheen getransporteerd. Als blijkt dat maar de helft van de Joden zich aanmeldt, gaan de Duitsers er toe over om hen 's avonds in spertijd thuis op te halen. In totaal worden uit Rotterdam 12.000 Joden weggevoerd en uit Utrecht enkele honderden. Op dinsdag 29 september is de laatste grote razzia op Joden in Amsterdam. Totaal worden daarbij 10.000 Joden opgepakt. Tot 1 mei 1943 zijn dat er ongeveer 140.000. Van hen zijn er velen via kampen als Westerbork, Amersfoort en Vught gedeporteerd. De deportaties gingen door tot september 1944.
- 12) Het jubileumboek: 'Een korte terugblik op den arbeid', Ingenieursbureau Dwars, Heederik en Verhey. Samengesteld door het gezamenlijk personeel ter gelegenheid van het vijftienvijftig jarig bestaan op 1 januari 1942.
- 13) De tekst over Mozes Manheim is samengesteld uit de ingezonden brief d.d. 6 maart 2000, van mevrouw Jetje Froukje Manheim, en die werd afgedrukt op pagina 2 in het DHView-jaargang 9-nummer 5-mei 2000
- 14) Gesprek met architect D. Zuiderhoek in Baksteen, infobulletin van de Vereniging "De Nederlandse Baksteenindustrie". Interview: Th. C. Droogh.
- 15) De inwerkingtreding van de Wet verontreiniging oppervlaktewateren - op 1 december 1970 - luidt een nieuwe succesvolle groeiperiode in; DHV is op dat moment vooraanstaand op het gebied van waterzuiveringen. De beginjaren tachtig zijn een stuk lastiger en DHV richt zich op de groei van de buitenlandse opdrachten. Die koers van internationalisering wordt doorgezet, ook door deelname in een aantal buitenlandse ingenieursbureaus en, in de jaren negentig, door overnames. Tussen 1990 en 1992 is er een bijna verdubbeling van het aantal medewerkers van 1200 naar 2200. DHV kent in haar geschiedenis twee perioden waarin verliezen ingrijpende reorganisaties tot gevolg hebben gehad; 1982/83 en 1995. Sommige overnames uit de beginjaren negentig zijn

verliesgevend en de nieuwe raad van bestuur, Hans Huis in 't Veld en Renko Campen, besluit in 1996 tot afstoting van kantoren in Engeland, Spanje en Duitsland. Tevens kondigen zij op 15 oktober van dat jaar een fusie aan met branchegeenoot Heidemij (het huidige Arcadis). Drie maanden later, op 13 januari 1997, wordt - op initiatief van DHV - het voorgenomen huwelijk echter weer afgeblazen. Het integratieproces bleek aanzienlijk complexer, ingrijpender en tijdrovender dan voorzien.

16) Jarenlang is ten onrechte aangenomen dat de gevangene László Weiss de schilderijen in opdracht van kampcommandant K.P. Berg in diens kantoor had aangebracht. Zie voor deze geschiedenis rond de muurschildering en László Weiss het infobulletin van november 2004 vanaf pagina 5

17) Kamp Amersfoort, Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, Mets & Schilt – Amsterdam 2003, ISBN 90 5330 367 7

18) De oorsprong van "de maaltijd des Heren" vinden we in het oude testament: in het pascha (Exodus 12). Het was een van de "feesten des HEREN", die de Israëlieten jaarlijks moesten vieren (Ex.23:14). Men herdacht de nacht waarin hun voorvaderen uit Egypte werden verlost en op weg gingen naar het beloofde land (Ex.13:3, Deut.16:3). Het was als het ware hun bevrijdingsdag.

19) Voorzitter Schreuder van de Stichting mocht 500 euro in ontvangst nemen. De Afas Aanmoedigingsprijs is vernoemd naar het Leusdense softwarebedrijf dat de prijs sponsert en werd tijdens de traditionele kerstlunch te Leusden op 24 december aangeboden. De beker werd door Evelien Blom aan de secretaris van de Stichting, Cees Biezeveld, overhandigd.

20) Projectarchitecten: Peter van Woerkom, Erik Seur, George Popinceanu, Reinier Ubels, Jan van Gils. Het Ministerie van VWS gaf ruim 1,1 miljoen euro subsidie. Zelf bracht de stichting 170.000 euro bijeen.

21) Adviesbureau Haver Droeze is een multidisciplinair bureau met o.m. landschapsarchitecten en een jurist, gespecialiseerd in ruimtelijke ordening en milieu. De uitvoerder was het Amersfoortse bedrijf Smink BV.

22) Ir. M van Hoogevest is per 2005 benoemd tot voorzitter van de Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort

23) Een getuigenis in beeldverhaal: educatief programma voor basisscholen gereed. Zie het infobulletin van juli 2005 pagina 16

24) Het uniform is een rode draad door de geschiedenis van de gedenkplaats. Vanaf het begin liepen op het terrein geüniformeerde mannen rond. In 1939 toen het als kazerne werd gebruikt door de Nederlandse landmacht. Aan Laan 1914 werd in september 1939 begonnen met de bouw van een militair kamp. Op zo'n negen hectare werden minstens zes houten barakken gebouwd. Deze barakken waren bestemd voor militairen die op de Leusderheide gingen oefenen. Dit militaire kamp werd "De Boskamp" genoemd en bestond uit één barak voor de kampadministratie, één eetgelegenheid en vier slaapbarakken. Tijdens de mobilisatie in 1939 was het 16e Regiment Infanterie er gelegerd. Na de capitulatie werd het terrein gevorderd door de Duitse Wehrmacht. Een jaar na de capitulatie, in het voorjaar van 1941, begon de SS het barakkencomplex aan Laan 1914 in te richten als concentratiekamp. In aanvang voornamelijk voor oud-militairen die in verzet gingen, politici, vakbondsmensen, medewerkers van illegale bladen, Joodse mannen voor strafplaatsing, gijzelaars en communisten, die preventief gevangen werden genomen in verband met de Duitse inval in Rusland. Na afloop van de oorlog werd het terrein respectievelijk in gebruik genomen en bekend als "Bewarings- en Verblijfskamp Laan 1914", als kazerne voor diverse landmachtonderdelen en uiteindelijk als de Politieopleidingsschool Leusden.

25) Lees het artikel waarbij ingegaan wordt op de taken, verantwoordelijkheden, plichten én rechten van uniformdragenden. `Door de les van de geschiedenis heen naar de taak van nu, die van educatie`. Infobulletin nummer 12, januari 2005.